

EMAR ŞEHRİNİN TARİHİ KAYNAKLARI HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME

Mehmet Yunus AKREP¹

ÖZET

Aştata Krallığı'nın merkezi olan Emar ile ilgili bilgilerimizin büyük bir kısmı, civardaki şehir devletlerinden gelmektedir. Emar şehri en ihtişamlı zamanları olan, M.Ö. 14. yüzyılda dahi, başka devletlerin kontrolü altındaydı. Ekonomik açıdan bir Halep şehri kadar zengin olan Emar, bu avantajını, muhtemelen dış siyasetinde kullanamamıştır. Emar şehri, siyasi olaylarından çok, dini açıdan öne çıkan bir yer görünümü vermektedir. Emar şehri kralları ile ilgili bilgilerimiz hala kesin değildir. Bu devlet muhtemelen Deniz Kavimleri istilasından sonra tarih sahnesinden çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Emar, Aştata, Kuzey Suriye, Ebla.

AN ASSESSMENT OF HISTORICAL SOURCES OF THE CITY OF EMAR

ABSTRACT

A large part of knowledge about Emar which is capital of the kingdom of Aştata, comes from the surrounding city-states. The city of Emar are the most glorious times of the fourteenth century BC, even under the control of other states. Economically, the city of Emar is as rich as the city of Aleppo, probably this advantage could not be used in the foreign policy. The city of Emar gives a prominent religious view of the city of Emar. This state was probably taken the stage of the history after the invasion of the Sea People.

Key Words: Emar, Ashtata, Northern Syria, Ebla.

¹ Arş. Gör. Mehmet Yunus Akrep, Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi ABD.
E-mail: m.yunusakrep@gumushane.edu.tr

GİRİŞ

Eskiçağ Tarihi kapsam olarak her ne kadar dar bir alanı ifade ediyor gibi görünse de sayısal tarih bazında hesaplandığında çok uzun bir süreci ele aldığı görülmektedir. Bu bakımdan çalışma alanı olarak da kendi içinde doğu ve batı olarak ikiye ayrılmıştır. Bu ifade ise Anadolu için geçerli olup, Anadolu'nun batısı ya da doğusu olarak kabul görmektedir. Eskidoğu çalışma alanı yaklaşık olarak Demir Devrine (M.Ö. 1200 kadar olup), Eskibatı çalışma alanı ise Demir Devrinden kavimler göçüne kadar olan kısmı kapsamaktadır. Yine bu değerlendirme çerçevesinde Eskidoğu alanına giren ve en parlak dönemini M.Ö. 1300 civarında, Pilsu-Dagan döneminde yaşamış olan Emar şehir devleti, hakkında fazlaca Türkçe bilgi olmayan, bir ören yeridir. Hitit çivi yazılı metinlerde Aştata Ülkesi olarak geçen bu şehrin sınırları kesin olarak belli değildir. Aştata ülkesinin başkenti aslında yine Aştata'dır. Ancak günümüz arkeologları tarafından bu ülkenin ya da daha doğru bir ifade ile krallığın başkenti Emar höyüğü kabul edilmektedir. İlerleyen satırlarda daha da geniş bilgi vereceğimiz gibi bu kazı merkeziyle ilgili son ve güncel bilgiler de kendi kazı sitesinden sürekli olarak güncellenmektedir. Merkezi Kuzey Suriye'de olan bu krallık kalıntılarının, değişen dünya şartlarından ötürü Suriye'de meydana gelen iç savaş neticesinde, zarar görmesi içten bile değildir. Bu yüzden belki de ileride adından fazlaca söz ettirmeyecek bu şehir devleti ile ilgili ön bilgi mahiyetinde bir çalışma yapılmasının yerinde olacağı kanaatindeyim.

I. EMAR KENTİNİN TARİHİ COĞRAFYASI

Tarih öncesi ve tarihi çağlar boyunca göçebe çobanlar, ticari kervanlar ve ordular için doğal bir geçiş yolu olan Eski Kuzey Suriye, ülkemizin Hatay, Kahramanmaraş, Gaziantep ve Şanlıurfa'nın güney kesimlerini de içine alır. Fırat, Balih ve Habur nehir vadilerini izleyen ana ve tali yollar üzerinde bulunan eski yerleşmeler, ekonomik olarak tarımın yanı sıra ticaretle de uğraşmışlardır. Bu bakımdan yaklaşık M.Ö. 1750 civarında Yamhad Krallığı'nın merkezi olan Halep ve sınırları kesin olmayan Aştata Ülkesi'nin başkenti olan Emar (Tell Meskene) geçiş güzergahı olması bakımından çok zengin şehirler idi. (Erinç, 1980: 76). Orta Fırat'ta Rakka'nın 85 kilometre batısındaki Emar (Tell Meskene) Fırat nehrinin Akdeniz'e en fazla yaklaştığı kıvrımında yer almaktadır. Konumu itibari ile Mezopotamya, Suriye-Filistin ve Anadolu'yu

birbirine bağlayan ve önemli bir karakol görevi üstlenen Emar, Geç Tunç Çağı'nda (M.Ö. 1550-1200) egemen güçlerin ele geçirebilmek için sürekli bir mücadele verdikleri bölge olmuştur. (Margueron, 1983: 175, 176).

Eskiçağ'da Suriye şehirlerinin bu denli önemli konumlarda olmasının sebepleri arasında ayrıca tarımın vazgeçilmezi olan suyun Türkiye kaynaklı Fırat ve Lübnan kaynaklı Asi nehirleri ile de bağlantısı, tartışılmaz derecede açıktır. (Uluatam, 2004: 120).

Suriye topraklarının %60'ı kadarını çöllerin oluşturması ve bu çöllerin ülkenin iç kesimlerinde yoğunlaşması, eskiçağlardan itibaren de kendisini göstermiş ve nüfusun büyük bir bölümü ülkenin kuzey bölümünde toplanmıştır. (Özey, 2001: 162).

Kuzey Suriye'nin, eskiçağda bu denli önemli bir yer olması nedeniyle, arkeologlar tarafından yapılan kazılarda en önemli şehir kalıntıları da bu bölgede bulunmuştur. Bunlar arasında Tell Mardih/Ebla, Tell Meskene/Emar, Kargamış, Tell Bia/Tutul, Tell Ahmar ve Halep şehirleri sayılabilir. (Van Loon, 1967: 4).

Fransız Arkeologlar, Emar şehri kalıntılarının, I. Şuppiluliuma dönemindeki Hitit işgalinden sonraki dönemde, yani M.Ö. 14. yüzyılın sonlarında, I. Şuppiluliuma'dan sonraki kral II. Murşili (M.Ö. 1318-1290) tarafından tamamen yeniden planlanıp inşa edildiğini düşünmekteydiler. Yapılan sondaj çalışmalarında ise M.Ö. 3. bine kadar tarihlenen eski tabakalarda tespit edilmiştir. Bu yüzden yapıların tarihlenmesi, özellikle de Hitit etkisi altında kurulan şehrin planı konusundaki soruları yeniden ele almaya neden olmuştur. (Faist-Finkbeiner, 2002: 192).

II. EMAR TABLELERİ

1972 ve 1976 yılları arasında, Jean Margueron başkanlığında yapılan kazılarda, 900'ye yakın ve çoğu Akkadca olan çivi yazılı tabletler ile tapınak ve konutlar açığa çıkarılmıştır. Bu çok sayıdaki tablet ise bir tapınak kütüphanesine ait idi. Bu tabletler Daniel Arnaud tarafından yayımlanmıştır. Daha sonrasında ise höyüğün büyük bir kısmı yükselen Fırat Nehri suları altında kalmış ve su altında kalmayan kısımlarda kaçak kazılar yapılmıştır. 1980 yılından itibaren antika pazarlarında Emar'dan gelen kil tabletlerin satıldığına şahit olunmuştur. (Beckman, 1996: 2,3; Pitard, 1996: 14). 1992 yılından sonra ise Halep Eski Eserler Müdürlüğü

ile Halep Üniversitesi yönetimindeki bir grup, kazıyı tekrar başlatmıştır. 1996 yılından sonra ise bu çalışmalara Tübingen Üniversitesi’de katılmıştır. (Faist-Finkbeiner, 2002: 191).

III. EMAR KENTİNİN TARİHİ KAYNAKLARI

Emar kenti hakkındaki bilgiler, yerleşimin kendisinden bulunan tabletler haricinde civar devletlerin arşivleri ve bu bölgede hakimiyet kurmuş devletlerin kayıtlarından anlaşılmaktadır. Hititlerin başkenti Hattuşa’dan ele geçen II. Murşili yıllığı ve Talmi-Şarruma anlaşması gibi metinlerde Aştata ülkesinden bahsedilmektedir. (Cornil, 1990: 17; Del Monte ve Tischler, 1978: 48, 49).

Aştata Ülkesi hakkındaki Hitit kayıtlarındaki bilgilerin özellikle I. Şuppiluliuma devrinden sonra yoğunlaştığını görmekteyiz. Bunun nedenini ise I. Şuppiluliuma’nın Kuzey Suriye fethine girişmesi ve buralarda yoğun bir nüfuz sahibi olmasıyla açıklayabiliriz. Daha erken dönemlerde ise çok nadir geçmektedir. Bir örnek vermek gerekirse eğer I. Hantili zamanında, Aştata ve Kargamış ülkelerinin dahil olduğu bir isyan hareketinin Telipinu Fermanı’nın tahrir edilmiş bir bölümünde anlatılması gösterilebilir. (Alp, 2005: 59).

I. Şuppiluliuma dönemi öncesinde Hitit kontrolünün Kuzey Suriye’de egemen olduğuna dair kesin bilgiler yoktur. Muhtemelen I. Murşili’nin merkezi Halep olan Yamhad Krallığı’na son vermesi ile Hitit egemenliği başlamış idi. Ancak Hantili döneminde Hititlerden ayrıldıkları, asker vermedikleri ve bu bölgedeki şehirlerin Hititlere isyan etmesi konusunda Mitanni devletinin desteği, elimizdeki belgelerden anlaşılmaktadır. (Karağuz, 2002: 179).

II. Murşili yıllıklarında, Hititlerin kardeşim diye hitap ettiği Kargamış ve Halpa kralları ölünce, çıkan otorite boşluğunda, Aştata, Nuhaşşe ve Kinza’da çıkan isyanların bastırıldığı da bilinmektedir.

II. Murşili, kendi döneminin ilk yıllarını anlattığı yıllıklarında, “*Tanrılar biliyorsunuz Kargamış kralına gümüş konusunu söylemedim mi? Kraliçe gitti ve hasta adamın ağzından sözler çekti ve şöyle dedi: Güneşim dedi ki Aştata kentinin gümüşü kraliçede ve o Aştata kentinin İshara’sına şöyle dedi: Tanrı bu gümüş bende değil. Senin, tanrının gümüşüne kim sahipse, tanrı sen onu yakalamıyorsun*” şeklinde geçen cümlelerde Aştata ülkesi zikredilmektedir.(Hoffman, 1984: 20, 21).

II. Muvatalli dönemindeki, Halpa kralı Talmi-şarruma ile yapılan antlaşmada ise Muvatalli, babası II. Murşili'nin Halpa ile yaptığı antlaşmadan söz etmektedir. Buna göre, Murşili, Halpa, Aştata ve Nuhaşşe ile Hatti arasındaki ilişkiler I. Hattuşili'den itibaren anlatılmaktadır. (Karauğuz, 2002: 228).

Hitit kaynakları dışında Aştata Ülkesi'nin merkezi olan Emar ile ilgili bilgilerimizin asıl önemli olanları Ebla'dan ele geçmektedir. Zira Emar ile ilgili en erken bilgiler buradan gelmektedir. Ebla arşivleri ise M.Ö. 24. yüzyıla tarihlendirilmektedir. (Adamthwaite, 2001: 181, 182).

Ebla'daki arşivler bize, Emar ile Ebla yöneticileri arasında benzerlikler olduğunu ortaya koymuştur. Daha da önemli dikkat çeken bir husus ise bu şehirlerde monarşik bir durumun söz konusu olmadığıdır. Özellikle kayıtlarda geçen bir yaşlılar meclisinin varlığı ve onların fikirlerinin de kararlara yansması bu şehir devletlerin tarihi açısından önemlidir. Metinlere göre hem Emar hem de Ebla'daki yöneticiler karşılığını tam olarak bilmediğimiz "EN" unvanına sahiptirler. Bunun bir kraliyet unvanı olması muhtemeldir. Zira Hititlerde de buna benzer "LUGAL" örneği mevcuttur. (Klengel, 1992: 27).

Bilim adamlarının bu "EN" unvanlı krallar hakkındaki tartışmaları halen devam etmektedir. Bununla ilgili bu kralların bir meclis başkanı olabileceği de öne sürülmüştür. Ele geçen belgelerdeki göze çarpan bir diğer önemli husus ise yönetimde söz sahibi olan bir kraliçe makamının varlığıdır. Bu kraliçenin adı Tişa-Lim'dir. Daha da ilginç yanı erken döneme ait bu bilginin Geç Tunç Çağı'nda dışıl manada görülmüş olması söz konusu değildir. Ancak yine de Hitit döneminden bin yıl öncesine tarihlenen Ebla dönemindeki dışıl kanıtlar belirsiz olduğundan bu durum şimdilik muammadır. Zira kraliyete ait kız evlatları ya da kraliyet mahiyetindeki kadınlardan hiçbir Emar metninde söz edilmez. Tekrardan "EN" unvanlı hükümdarlarla ilgili önemli bir bilgi daha vermek gerekirse eğer Mari'den gelen bir mektupta EN ve LUGAL'in aynı ifade olarak kullanıldığı görülür. (Adamthwaite, 2001: 183, 184).

Emar kenti ile ilgili bir başka tarihi kaydın Mari metinlerden geldiğini görmekteyiz. Mari metinlerinde, ekonomik ve diplomatik olaylarla birlikte sık sık Emar'dan söz edilmiştir. Ancak ilginçtir ki bu metinlerde herhangi bir Emar kralından bahsedilmez. Yine bu metinlerde bir "tahtamum" kurumundan bahsedilmektedir. Bu kurum yine metinlerden anladığımız

kadarıyla ekonomik, siyasi ve adli işlerin yürütüldüğü bir yer olmalıdır. Ancak bu kurumun idare ve işleyiş şekli şu an için belirsizliğini korumaktadır. Her ne kadar bu kurum hakkında şu anki bilgilerimiz kısıtlı olsa da yaşlıların onayını alan bir kurum olması, savaş ve barışta karar alması, yaşlıların rolünün bu kararlar esnasında belirleyici olması ve kuralların ticari kardeşlikle yaşlılar meclisi tarafından sağlanması belirtilmesi gereken en önemli hususların başında gelmektedir. (Adamthwaite, 2001: 186).

Bir diğer tarihi kayıt ise Mukiş Krallığı'nın merkezi olan Alalah/Tell Atchana'dan gelmektedir. Emar kenti ile ilgili buradaki en önemli bilgi kral İdri-mi heykeli üzerindeki bilgilerden gelmektedir. Bahsi geçen bu konu ile ilgili Halep kralı İli-milimma'nın oğlu olan İdri-mi, ailesini kötü ruhlardan korumak için Emar'da konut edinmiş, akrabaları ve kız kardeşleri ile yaşamıştır. Ancak burada fazla durmamıştır. Hurri kralının yardımı ile Mukiş krallığının başkenti olan Alalah'a M.Ö. 1475 yılında kral olmuştur. (Adamthwaite, 2001: 187).

Merkezi Emar olan Aştata Krallığı'nın şu an için bilinen 6 kralı vardır. Bunlar sırasıyla Yaşi-Dagan, Ba'l Kabar, Pilsu-Dagan, Zu-Aştarti, Elli ve II. Ba'l Kabar'dır. Bahsettiğimiz krallar içerisinde hanedan üyesi olmayıp, rahip sınıfa mensup olan ve bir darbe ile yönetimi ele geçiren Zu-Aştarti ile Aştata Krallığı'nın en parlak dönemini geçirdiği Pilsu-Dagan öne çıkan krallar arasındadır. (D'Alfonzo ve Cohen, 2006: 6).

Sınırları kesin olmasa da yine bazı Kuzey Suriye şehirlerinden Emarla ilgili metinler bulunmuştur. Bu metinler vasıtası ile diğer bölgelerden bulunan Emarla ilgili kayıtlar birleştirilerek bazı sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır.

Bu şehirlerden birisi olan Şatappi şehri kralı Emar kralından sonra listelerden görülmektedir. Bu metinde Şatappi kralının, yasayı çiğneyen kölelerle ilgili bir davaya katılmıştır. Yine bir satış sözleşmesi, tapınakla ilgili iki idari kayıta bu şehrin kralından bahseder. Ancak metnin ikinci bölümünde Kadeş'ten Şatappi şehrine gönderilenlerle ilgili bilgiler bulunurken bu şehrin kralından hiç bahsedilmemesi ilginçtir. Tam tersi olarak ise aynı metinden büyük krallar tek tek zikredilir.

Ekalte şehrinden iki Emar metninde bahsedilmektedir. Bu şehrin ismi bazı bilim adamları tarafından I-kal-te olarak okunmuştur. Tell Mumbaga'dan ele geçen metinlerde Ekalte olduğu anlaşılmıştır. (Akkermans-Schwartz, 2003: 341).

Azu (Tell Hadidi) şehriyle alakalı Emar'da hiçbir satış sözleşmesi geçmemesine rağmen Azu'daki üç satış sözleşmesinde Emar ismi geçer. Bu kent, Emar'ın 28.7 kilometre kuzeyinde, Ekalte'nin 5 kilometre, Fırat'ın batı kıyısında yer alır. Azu ayrıca III. Tuthmosis'in 8. yılı seferinde de geçer. Bu şehir muhtemelen Orta ve Geç Tunç Çağı'nda oldukça geniş bir alana sahipti ve bundan ötürü Emar metinlerinde sık sık karşımıza çıkmaktadır. (Adamthwaite, 2001: 211, 212).

İsmi Rabban olan ve yeri tam olarak belli olmayan bir şehrin ise birkaç dini ve ticari metinde geçtiğini görmekteyiz. Çivi yazılı belgeler ışığında Emar kraliyet ailesinin Rabban'a özel bir ilgi duyduğu ve onlara ait özel mülklerin bu şehirde olduğu bilinmektedir. Ayrıca bilim adamları tarafından bu şehrin Emar krallarının atalarının olduğu bir şehir olarak düşünülmesi de önemlidir. Bu şehir muhtemelen Emar'ın çok yakınında bir yerde olmalıdır. (Adamthwaite, 2001: 213).

Yine iki Emar tabletinde Karsa şehri ile ilgili borç yüzünden köle durumuna düşme olayını anlatan iki metinde hem bu kasabadaki erkeklerin varlığı hem de Emar yargı sistemiyle ilgili bilgiler görmekteyiz. Aynı şekilde Karsa ismi Alalah metinlerde de karşımıza çıkmaktadır. Karsa şehri Emar ile Alalah arasında bir yere yerleştirilmektedir.

Kulati şehrinde ele geçen bir çift tablette ise tugguru isimli bir evin alımıyla ilgili konuya değinilmiştir. Yine bu şehir III. Tuthmosis'in (Hornung, 2004: 24) sefer listesinde de karşımıza çıkar. Tuthmosis'in listesine göre Kargamış'ın aşağısında yer alan bu şehri bilim adamları, Emar ve Rabban'ın kuzey kısmına yerleştirir. (Adamthwaite, 2001: 214, 215).

Üç Emar metninde ise Tuttul isimli bir şehirden bahsedilir. Bu şehir Fırat ile Balih nehirlerinin çok yakınındaki Tel Bia'ya yerleştirilir. Aştata'nın sınır komşusu olan bu şehir metinlerde geçmesinden dolayı önem arz etmektedir. Metinlerin birisinde, bir kadının oğlunu kayıpla Tuttul'a nasıl yolladığı ve bilinmeyen bir fiyata yerel bir beye hizmet vermesi için gönderildiği anlatılır. Metinlerdeki dil incelendiğinde ise Amurru isimlerini görmekteyiz. Mari dönemine tarihlendirilen bu şehirdeki yerleşik nüfusun Amurru olduğu son bilgiler çerçevesinde şimdilik kabul görmektedir.

Altı ticari metinde ise Uri şehri ismini görmekteyiz. Uri şehri, ev, bağ, tarla ve ayrıca bir borç sözleşmesinde geçmektedir. III. Tuthmosis'in sefer listesinde U-ri-ma olarak geçer. Bu şehir Orta Fırat'ta bir yere yerleştirilmektedir. (Adamthwaite, 2001: 217).

SONUÇ

Bu şehirler Emar ile ilgili bilgilerimizi tasdik etmesi bakımından önemlidir. Daha öncede belirttiğimiz gibi farklı şehir devletlerinde ele geçen tabletlerde Emarla ilgili bilgilerimizi tasdik eder bir mahiyet almaktadır. Son saydığımız şehirlerin Aştata Ülkesinin sınırları olması muhtemel olabileceği gibi bu şehirlerin kendilerine ait bir meclislerinin olmaması da başka devletlere bağlı oldukları görüşünü güçlendirmektedir. Kısaca toparlamak gerekirse eğer adından ilk defa M.Ö. 24. yüzyıla tarihlendirilen Ebla arşivlerinde söz ettiren ve merkezi Emar olan Aştata Ülkesi'nin Akkad ve Yamhad Krallıkları dönemindeki siyasi faaliyetleri ile ilgili bilgimiz yoktur. I. Şuppiluliuma'nın Kuzey Suriye seferinde adından sıkça söz ettiren Emar'ın en güçlü dönemi toplamda yaklaşık iki yüz yılı kapsamaktadır. (M.Ö. 1400-1200) Emar şehri ile ilgili bilgilerimiz, Geç Tunç Çağı sonlarında Hitit ve Asur mücadeleleri arasında kaybolmaktadır. Muhtemelen sürekli başka devletlerin himayesinde olan Emar krallarının adlarının M.Ö. 1185 yılından sonra kaybolduğunu görmekteyiz. Bunun nedeni olarak ise döneme damgasını vuran "Deniz Kavimleri" istilasının neden olması mümkündür.

KAYNAKÇA

- ADAMTHWAITE, Murray; (2001), *Late Hittite Emar: The Chronology, Synchronisms and Socio-Political Aspects of a Late Bronze Age Fortress Town*, Australia, 179p.
- AKKERMANS VE SCHWARTZ, Peter M.M.G. ve Glenn; (2003), *The Archaeology of Syria, From Complex Hunter-Gatherers to Early Urban Societies (16.000-300 BC)*, New York, 467p.
- ALP, Sedat; (2005), *Hitit Çağında Anadolu*, Tübitak Yayınları, Ankara, 184s.
- BECKMAN, Gary; (1996), "Emar and Its Archives Emar": *The History, Religion and Culture of a Syrian Town in The Late Bronze Age*, 1-13, Bethesda, 179p.

-
- CORNIL, Pierre; (1990), “Liste des Noms Geographique des Textes Hittites, KBo XXIII-XXX, XXXIII, KUB XLV-LVII” *Hethitica* X, 7-108, 227s.
- D’ALFONZO VE COHEN, Lorenzo ve Yoram; (2006), “The City of Emar among the Late Bronze Age Empires History Landscape and Society: The Duration of the Emar Archives and the Relative and Absolute Chronology of the City”, *Proceeding of the Konstanz Emar Conference*, 3-25, Münster, 64p.
- DEL MONTE VE TISCHLER, Giuseppe ve Johann; (1978), *Die Orts und Gewässernamen der Hethitischen Texte*, RGTC 6, Berlin, 254p.
- FAIST VE FINKBEINER, Betina ve Uwe; (2002), “Emar Eine Syrische Stadt Unter Hethitischer Herrschaft” *Die Hethiter und ihr Reich Volk der 1000 Götter*, Bonn-Stuttgart, 190-195, 64p.
- ERİNÇ, Sırrı; (1980), Sırrı Erinç, *Human Ecology in Southeastern Anatolia*, İstanbul, 192s.
- HOFFMAN, Inge; (1984), *Der Erlass, Telipinus, Texte der Hethiter* 11, Heidelberg., 322p.
- HORNUNG, Eric; (2004), *Mısır Tarihi*, Çev: Zehra Aksu Yılmaz, İstanbul, 203s.
- KARAUĞUZ, Güngör; (2002), *Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri*, Konya, 275s.
- KLENGEL, Horst; (1992), Horst Klengel, *Syria 3000 to 300*, Akademi Verlag, Berlin, 263p.
- MARGUERON, Jean; (1983), “Emar”, *Annales Archeologiques Arabes Syrennes*, 33/2 175-185, 254p.
- ÖZEY, Ramazan; (2001), *Dünya ve Ülkeler Coğrafyası*, İstanbul, 321s.
- PITARD, Wayne T; (1996), “Care of the Dead at Emar” *Emar: The History, Religion and Culture of a Syrian Town in the Late Bronze Age*, 121-141, Bethesda, 64p.
- ULUATAM, Özhan; (2004), *Damlaya Damlaya*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 238s.
- VAN LOON, Maurits N; (1967), *The Tabqa Reservoir Survey 1964*. Damas: Publie Par la Direction Generale des Antiquites at des Musees, Paris, 188p.